

ANALIZA PORÓWNAWCZA WYBRANYCH PROBLEMÓW GRAMATYCZNYCH W NAUCZANIU JĘZYKA POLSKIEGO WŁOCHÓW I JĘZYKA WŁOSKIEGO POLAKÓW

Niniejszy artykuł ma na celu zwrócenie uwagi na niektóre problemy gramatyczne w nauczaniu języka polskiego osób włoskojęzycznych i języka włoskiego rodzimych użytkowników polszczyzny, a także w procesie uczenia się tych języków jako J2.

Jezyki polski i włoski należą do rodziny języków indoeuropejskich i mają pewne wspólne cechy gramatyczne², ale prezentują również znaczące różnice, które mogą być źródłem trudności w opanowywaniu języka włoskiego przez Polaków i języka polskiego przez Włochów (jako J2) (Suszarka, Matthew, Haspelmath i Martin (2013)). Odległość typologiczna między obydwojma językami (pomimo istniejących podobieństw obu systemów) nie sprzyja transferowi między J1 i J2. Im bowiem są bliższe typologicznie J1 i J2, tym intensywniejsze działanie transferu. Zachowania językowe polegające na przenoszeniu struktur z języka natywnego na język docelowy mogą jednak dotyczyć również języków odległych typologicznie, są zjawiskiem naturalnym, często automatycznym i nieświadomym. Na charakter i typ transferu znaczący wpływ (oprócz odległości typologicznej między J1 i J2) mają między innymi typ struktury, który podlega transferowi, a także kompetencja językowa uczących się oraz ich indywidualne predyspozycje do przyswajania innego systemu językowego. (Dulay, Burt, Krashen 1982)

W przedstawionej analizie uwaga zostanie skupiona na wybranych aspektach morfologicznych i składniowych w nauczaniu i uczeniu się obydwu języków, ze szczególnym uwzględnieniem składni grupy nominalnej – grup imiennych (nominalnych) z podrzędnikiem przymiotnikowym.

Przedstawione rozważania wpisują się w szerszy kontekst badań glottodydaktyki porównawczej, a dokładniej stanowią element tzw. komparatywizmu

¹ dagmara.maryn@ug.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-5305-2985>

² O podobieństwach między obydwojma językami w dalszej części artykułu.

zewnątrznego, którego domeną jest „prowadzenie badań na styku dydaktyk dwóch lub większej liczby języków” (Gębał 2014: 47). Jak pisze Przemysław Gębał (Gębał 2014: 47):

Glottodydaktyka porównawcza to subdyscyplina glottodydaktyki, zajmująca się w wymiarze teoretycznym i empirycznym analizą porównawczą sposobów organizacji i realizacji elementów kształcenia językowego w ramach różnych systemów edukacyjnych w kontekście ich uwarunkowań natury historycznej, społeczno-ekonomicznej, politycznej oraz kulturowej [...]. Głównym zadaniem glottodydaktyki porównawczej jest opisywanie, wyjaśnianie, rozwijanie i rozpowszechnianie wiedzy o systemach kształcenia językowego oraz o koncepcjach i rozwiązaniach dydaktyczno-metodycznych, uprawianych w ramach nauczania poszczególnych języków obcych.

Analizy porównawcze mogą mieć wymiar zarówno poznawczy, jak i dydaktyczny. Jedną z metod nauczania gramatyki jest bowiem tzw. kontrastywna gramatyka dydaktyczna, która wykorzystuje elementy analizy kontrastywnej. Zdaniem wielu badaczy (Sharwood Smith 1988; Pfeiffer 2001) przez zestawienie podobieństw i różnic języka rodzimego i języka nauczanego uczniowie są w stanie łatwiej pojąć strukturę drugiego języka. Trzeba jednak przyjąć za zasadę ogólną pierwszeństwo we wprowadzaniu podobieństw w obu językach, a dopiero w drugim rzędzie skupianie się na różnicach między językiem wyjściowym a docelowym. Należy również podkreślić, że aby się ustrzec interferencji, należy najpierw doprowadzić do opanowania przez uczniów struktur podstawowych, a dopiero w dalszym etapie nauki wprowadzać wyjątki od reguły, które uzupełnią kompetencję językową uczących się danego języka (Balboni 2014).

Celem badań kontrastywnych jest między innymi projektowanie błędów uczących się danego języka, a także podejmowanie działań dydaktycznych, które zminimalizowałyby ryzyko pojawienia się owych błędów w trakcie nauki J2 (Kaczmarek 1988). W poniższej analizie nie zostaną przedstawione konkretne wskazówki dydaktyczne. Praktyczne rozwiązania staną się przedmiotem odrębnego tekstu. Obiektem rozważań uczyniono za to takie wybrane elementy systemów gramatycznych języków polskiego i włoskiego, które ze względu na swoją odrębność mogą powodować interferencje utrudniające naukę tych języków jako obcych, wymagając więc szczególnej uwagi w procesie dydaktycznym.

W nauczaniu języków obcych potrzebne jest dogłębne zrozumienie struktur językowych i różnic między językami. Języki polski i włoski, jako należące do rodziny języków indoeuropejskich i mające korzenie łacińskie, charakteryzują podobieństwa i różnice, które mogą wpływać na proces ich przyswajania przez uczniów. Wpływ różnic i podobieństw strukturalnych na proces nauczania języków polskiego i włoskiego był już przedmiotem opisu, choć z nieco innej

perspektywy, niż przyjęta w artykule. Warto wspomnieć choćby rozważania Ireny Putki (Putka 2013), w których autorka wymienia 14 interferencji w języku Polaków mieszkających we Włoszech wynikających z kontaktu języków różnych strukturalnie. Z kolei o roli języka ojczystego w nauczaniu gramatyki języka obcego na przykładzie włoskiego rodzajnika pisała Iwona Kaźmierczak (2004). Cenne spostrzeżenia na temat bilingwizmu polsko-włoskiego przynosi monografia Karoliny Kowalcze-Franiuk (Kowalcze-Franiuk 2018). Zjawiska dwujęzyczności i tożsamości kulturowej zostały potraktowane przez autorkę równorzędnie. Badaczka wykazała wzajemne powiązania pomiędzy obydwo ma zjawiskami. Teresa Wilkoń zwróciła zaś uwagę na problemy związane z edukacją polonistyczną we Włoszech (Wilkoń 2007). Skupiła się jednak na ukazaniu trudności organizacyjnych w funkcjonowaniu polonistyki na terenie Włoch, a nie na problemach wynikających z odrębności systemów języków polskiego i włoskiego. Na uwagę zasługuje ponadto podręcznik polskiej gramatyki dla Włochów autorstwa Ewy Lipińskiej (Lipińska 2010). To pierwszy podręcznik, którego wyróżnia kontrastywne podejście dydaktyczne. Każdy temat gramatyczny jest omawiany w sposób porównawczy. Jak pisze autorka:

Takie podejście pozwala skupić się na funkcjonalnym aspekcie każdego tematu gramatycznego, podkreślając jego strukturę gramatyczną, uwypuklając podobieństwa i różnice między językiem polskim i włoskim, aby ułatwić zrozumienie i naukę struktur języka polskiego, które w przeciwnym razie mogłyby być trudne do zrozumienia i nauczania się przez osobę posługującą się językiem włoskim (Lipińska 2010: 9).

Kierując się doświadczeniem lektorskim zarówno w nauczaniu języka polskiego jako obcego, jak i języka włoskiego jako J2 mogę z całym przekonaniem stwierdzić, że najwięcej problemów w nauce obydwu języków sprawia ich morfologia. Dla osób uczących się języków o innej strukturze gramatycznej, takich jak język angielski, złożone systemy fleksyjne języka polskiego i języka włoskiego niejednokrotnie stanowią nie lada trudność. Fleksja imienna (deklinacja), koniugacja, właściwości akomodacyjne i konotacyjne polskich leksemów są często wyzwaniem dla uczących się języka polskiego. W języku włoskim problem może zaś stanowić rozbudowany system trybów i czasów (w stosunku do języka polskiego)³.

Prześledźmy przykładowe różnice w systemach obydwu języków, które mogą mieć wpływ na transfer negatywny (interferencje językowe) między J1 a J2.

³ W trybie oznajmującym wyróżnia się w języku włoskim aż osiem czasów: *presente*, *passato prossimo*, *passato remoto*, *trapassato prossimo*, *trapassato remoto*, *imperfetto*, *futuro semplice*, *futuro anteriore*.

W języku polskim istnieje siedem przypadków gramatycznych, z których każdy pełni określoną funkcję w zdaniu⁴. Uczniowie często mają trudności z zapamiętaniem różnych form przypadkowych i rodzajowych rzeczowników, przymiotników, zaimków czy liczebników. W języku włoskim zależności fleksyjne są wyrażane za pomocą przyimków towarzyszących rzeczownikom, a nie morfemów fleksyjnych lub przyimków w powiązaniu z morfemami fleksyjnymi, jak to się dzieje w języku polskim. Ta sama relacja składniowa jest więc w obu językach kodowana za pomocą innych środków językowych, np. *torebka Marii – la borsa di Maria, dać coś komuś – dare qualcosa a qualcuno, życzyć czegoś komuś – augurare qualcosa a qualcuno*. Dobór odpowiedniego przyimka nie jest dla uczących się włoskiego oczywisty ze względu na wielofunkcyjność włoskich przyimków.

W dydaktyce języka polskiego funkcjonuje tradycyjne ujęcie rodzaju gramatycznego wywodzące się ze szkoły antycznej⁵, zgodnie z którym wyróżnia się trzy rodzaje gramatyczne w liczbie pojedynczej (męski, żeński i nijaki). Podstawą takiego rozróżnienia jest mianownik liczby pojedynczej (por. *ten miły chłopiec, ta miła dziewczynka, to miłe dziecko*). W odróżnieniu od innych języków słowiańskich w języku polskim wyróżnia się dodatkowo dwa rodzaje w liczbie mnogiej (męskoosobowy i niemęskoosobowy, por. *ci mili chłopcy, te miłe dziewczynki / te miłe dzieci*)⁶, podczas gdy w języku włoskim istnieją dwa rodzaje gramatyczne (*masculinum* i *femininum*, por. *la ragazza, il ragazzo*), a rodzaj nijaki uległ zanikowi.

Wiele rzeczowników w języku polskim ma rodzaj odmienny od ich włoskich ekwiwalentów semantycznych. W przypadku rzeczowników nieosobowych wartość rodzaju jest konwencjonalna, stąd różnice pomiędzy dwoma językami, np.

kawa (r.ż.) – *il caffè* (r.m.)
bulka (r.ż.) – *il panino* (r.m.)
samochód (r.m.) – *la macchina* (r.ż.)
język (r.m.) – *la lingua* (r.ż.)
strach (r.m.) – *la paura* (r.ż.)

⁴ Rodzimy użytkownik języka włoskiego doskonale zna deklinację łacińską z jej sześcioma przypadkami. W języku łacińskim wyróżniamy kolejno: *nominativus, genetivus, dativus, accusativus, ablativus* i *vocativus*.

⁵ Tylko w niektórych opracowaniach gramatycznych przygotowanych na potrzeby glottodydaktyki polonistycznej odchodzi się od skorelowania rodzaju z liczbą (Mędak 2003; Lipińska 2003b).

⁶ W tym zakresie dydaktyka języka polskiego jako L2 znacząco różni się od dydaktyki akademickiej, w której ze względu na kryterium fleksyjne (układ synkretyzmów), a także kryterium składniowo-fleksyjne (układ form połączonego z rzeczownikiem przymiotnika) wyróżnia się niezależnie od liczby rodzaj męskoosobowy, męskozwierzęcy i męskorzeczowy, żeński i nijaki.

To może rodzić problemy w przyswojeniu systemu języka polskiego przez Włochów, a dobre opanowanie przez obcokrajowców kategorii rodzaju rzeczownika (obok liczby i przypadku) jest niezbędne do generowania poprawnych zdań. To rodzaj rzeczownika wskazuje bowiem na powiązania składniowe w grupie nominalnej, a także determinuje wybór paradygmatu tej klasy części mowy.

Języki polski i włoski, mimo że należą do dwóch różnych rodzin językowych, są językami fleksyjnymi. Z formalnego punktu widzenia przymiotniki polskie i włoskie są zależne syntaktycznie od rzeczownika będącego nadrzędnikiem grupy imiennej lub od czasownika. Zarówno przymiotniki polskie, jak i przymiotniki włoskie mają formy fleksyjne zróżnicowane ze względu na wartość kategorii fleksyjnej rodzaju i liczby, które to wartości uzgadniają z określanym przez nie rzeczownikiem. Ponadto polski przymiotnik ma kategorię fleksyjną przypadku. Na potrzeby tego artykułu przyjmuję za Romanem Laskowskim (Laskowski 1998), że przymiotniki to wyrażenia autosytagmatyczne, pełniące prymarnie funkcję członu zależnego grupy imiennej. Przymiotniki, w odróżnieniu od liczebników, pozostają w jednostronnej determinacji gramatycznej od członu głównego grupy imiennej. Szyk poszczególnych elementów wyrażenia zdaniowego jest podstawowym czynnikiem, który uczestniczy w budowie struktury wewnętrznej grupy nominalnej⁷.

Jak pisze Maciej Grochowski (Grochowski 2011: 509):

pojęcie szyku jest używane w odniesieniu do charakterystyki liniowych układów elementów języka, a więc współlistniejących na jego płaszczyźnie syntagmatycznej. Charakterystyka ta obejmuje związki zarówno dwustronne, jak i wielostronne. Opis tych drugich polega na określaniu kolejności, w jakiej są usytuowane względem siebie elementy tworzące pewną strukturę rozumianą jako całość, np. zdanie czy grupę syntaktyczną.

Należy zauważyć, że właśnie szyk poszczególnych elementów wypowiedzenia jest szczególnie podatny na transfer, zarówno pozytywny, jak i negatywny.

Naruszenie zasad szyku w grupie nominalnej może spowodować uznanie badanej konstrukcji przez rodzimego użytkownika języka za nieakceptowalną bądź akceptowalną, ale nacechowaną w stosunku do konstrukcji odczuwalnej

⁷ Przyjmuję za Małgorzatą Gębka-Wolak (Gębka-Wolak 1997), że grupa nominalna to konstrukcja składniowa, „której centrum stanowi jednostka składniowa należąca do określonej klasy gramatycznej. Jest to forma rzeczownikowa: standardowa, zaimkowa, odsłowna, a w szczególnych wypadkach – forma liczebnikowa”. Składnikami grupy nominalnej są: konstytuujący grupę człon rzeczownikowy lub jego dystrybucyjny ekwiwalent (człon ten stanowi dystrybucyjny nadrzędnik grupy i reprezentuje grupę na zewnątrz) oraz podrzędnik.

jako neutralna. Założenie powyższe odnosi się zarówno do języka polskiego, jak i języka włoskiego.

Świadomość akceptowalnych permutacji szyku grupy nominalnej i konsekwencji owych zmian w polskim i włoskim jest niezbędna do poprawnego generowania wypowiedzi w obydwu językach. Wychodząc od budowania prostych dwuskładnikowych grup mających ustabilizowaną pozycję linearną, dochodzi się do ciągów bardziej rozbudowanych. Uczniowie muszą się nauczyć operować strukturą zdań w taki sposób, aby skutecznie się komunikować. W glottodydaktyce obydwu języków niezbędna wydaje się więc pogłębiona refleksja nad tym, jak łączyć wiadomości o pozycji linearnej jednostek z wiedzą o ich właściwościach fleksyjnych i składniowych.

Język polski i język włoski są językami dwupozycyjnymi. Oba języki reprezentują tzw. typ mieszany (pośredni). W dwuelementowej grupie nominalnej – z punktu widzenia stosunku linearnego członu określającego do członu określanego – zarówno polski, jak i włoski dopuszczają antepozycję oraz postpozycję, czyli przymiotnik może zajmować pozycję zarówno przed rzeczownikiem, jak i po nim. W języku polskim pozycja neutralna, nienacechowana to ta przed rzeczownikiem, ale w większości przypadków pozycja przymiotnika w grupie nominalnej jest dowolna. Struktura zdania w języku włoskim wymaga, aby nowe elementy informacyjne były umieszczane z prawej strony, czyli następowały po elementach, do których się odnoszą (Grochowski 2023, Madajewska 2010). Normalną pozycją przymiotnika włoskiego jest pozycja postnominalna, ponieważ przymiotnik dodaje nową informację do rzeczownika, np.

*Ho comprato una macchina rossa. – Kupilem czerwony samochód.
È una cosa molto importante non solo per noi. – To ważna rzecz nie tylko dla nas.*

Przymiotnik w funkcji deskryptywnej może w języku włoskim wystąpić przed rzeczownikiem, co go odróżnia go od przymiotnika w funkcji restryktywnej, np.

Ho guidato la nuova macchina di mio fratello. vs. Ho guidato la macchina nuova. (Prowadziłem nowy samochód mojego brata. vs. Prowadziłem nowy samochód).

Pozycja przymiotnika w języku polskim w tym wypadku pozostaje niezmienna.

Fakt, że język włoski jest językiem dwupozycyjnym, nie oznacza, że każdy włoski przymiotnik może zajmować zarówno pozycję prenominalną, jak i postnominalną. Są przymiotniki, dla których pozycja postnominalna jest obligatoryjna, ale istnieją też i takie, które występują zarówno przed rzeczownikiem, jak i po nim, a zmiana ich pozycji niesie subtelny różnicę w zakresie treści, co dla

niewprawnego użytkownika języka włoskiego może stwarzać problemy interpretacyjne. Różnica dotyczy głównie struktury tematyczno-rematycznej zdania z frazą nominalną, czyli tzw. perspektywy funkcjonalnej zdania, struktury informacji, np.

stary ogród ‘*un giardino vecchio*’ vs. *ogród stary*
piękna tancerka ‘*una ballerina bella*’ vs. *tancerka piękna*
ciekawo odczyt ‘*una conferenza interessante*’⁸ vs. *odczyt ciekawy*

Dla porównania przykłady w języku włoskim:

un signore anziano (*starszy pan*) vs. *un anziano signore*
una collana preziosa (*cenny naszyjnik*) vs. *una preziosa collana*

Z reguły przymiotnik pełni funkcję atrybutywną, gdy kwalifikuje rzecz w jej istocie, bez celu odróżnienia jej od innej. W tej funkcji w języku włoskim przymiotnik poprzedza rzeczownik, np. *un grande palazzo*; *una semplice domanda* (*wielki pałac, proste pytanie*). Te same przymiotniki, gdy występują w postpozycji wobec przymiotnika, pełnią funkcję predykatywną, czyli służą do odróżnienia jednej rzeczy od drugiej, np. *il palazzo grande* (*non quello piccolo*), *una strada sicura* (*non pericolosa*), *una domanda semplice* (*non complicata*). Podobnie dzieje się w języku polskim, np. *proste pytanie* vs. *pytanie proste* (*nie trudne*), *ładna dziewczyna* vs. *dziewczyna ładna* (*nie brzydka*). Przymiotnik w funkcji predykatywnej jest zawsze rematyczny (występuje pod akcentem).

Pozycja przymiotników w jednostkach leksykalnych w większości przypadków jest określona i ustalona. Przymiotniki mogą zajmować tylko pozycję prenominalną lub postnominalną, np.

a) pozycja prenominalna

– w języku polskim

słomiana wdowa / **wdowa słomiana* ‘*vedova bianca*’

biały kruk / **kruk biały* ‘*mosca bianca*’

– w języku włoskim:

un pover'uomo ‘*biedak, biedaczysko*’

b) pozycja postnominalna:

– w języku polskim

samochód ciężarowy / **ciężarowy samochód* ‘*il camion*’

życie pozagrobowe / **pozagrobowe życie* ‘*la vita d'oltretomba*’

⁸ Przykłady zaczerpnięto z Szupryczyńska (1980).

- w języku włoskim:
anima gemella / **gemella anima* ‘bratnia dusza’
testa calda / **calda testa* ‘gorąca głowa’
l’anno scolastico / **scolastico anno* ‘rok szkolny’⁹

Pozycja przymiotnika atrybutywnego może zależeć od czynników semantycznych, a nie tylko syntaktycznych (zarówno w języku polskim, jak i włoskim). Są to jednostki leksykalne, niepodzielne semantycznie (patrz przykłady powyżej). Niektóre przymiotniki atrybutywne mogą występować przed rzeczownikiem lub po nim (zmieniając znaczenie syntagmy nominalnej), np. *attachè kulturalny* vs. *kulturalny attachè* (‘attachè, który jest zaangażowany w kulturę’ vs. ‘attachè, który jest dobrze wychowany’).

To samo zjawisko można zaobserwować w języku włoskim:

- un uomo gentile* ‘człowiek uprzejmy’ vs. *un gentiluomo* ‘dżentelmen’
- un uomo grande* ‘wielki człowiek’ vs. *un grand’uomo* ‘człowiek wysoki’
- un uomo bravo* ‘zdolny człowiek’ vs. *un brav’uomo* ‘porządny człowiek’
- un uomo povero* ‘biedny człowiek’ vs. *un pover’uomo* ‘biedaczysko’

Przez zmianę atrybutu (antepozycja) na predykat (postpozycja) przymiotnik może zatem zmienić znaczenie, np. *wysoki oficer* ‘wysoki rangą’/ *oficer wysoki* ‘wysokiego wzrostu’.

Konkludując, należy stwierdzić, że w ramach grupy nominalnej w języku polskim antepozycja przymiotnika jest tą nienacechowaną, podczas gdy w języku włoskim postpozycja przymiotnika wobec określanego rzeczownika jest pozycją neutralną, por. np. *ciekawy film* vs. *un film interessante*; *piękna dziewczyna* vs. *una ragazza bella*.

Refleksja nad pozycją liniarną elementów w zdaniu przy nauczaniu języka włoskiego i języka polskiego nie powinna dotyczyć jedynie grupy nominalnej, ale mieć znacznie szerszy charakter. Wystarczy bowiem wspomnieć o problemach wynikających z użycia zaimka zwrotnego *się* w języku polskim i odpowiadającego mu zaimka klitycznego *si* w języku włoskim (3. osoba zaimka atonalnego *si*). W języku polskim *się* ma odniesienie do wszystkich form osobowych czasownika zwrotnego, podczas gdy w języku włoskim forma *si* jest formą zaimka jedynie 3. osoby (m/f) w liczbie pojedynczej i mnogiej. W innych formach osobowo-liczbowych czasownika mamy odpowiednio formy zaimkowe *mi*, *ti*, *ci*, *vi*. W języku włoskim zaimek zwrotny musi się bowiem zgadzać z podmiotem, podczas gdy w języku polskim pozostaje nieodmienny, np. *mi lavo* – *myję się*, *ti lavi* – *myjesz się*, *si lava* – *myje się*, *ci laviamo* – *myjemy się*, *vi lavate* – *myjecie*

⁹ Por. analizę Madajewskiej (2010).

się, si lavano – myją się. Wśród Polaków uczących się języka włoskiego dość często dochodzi do interferencji typu: **Oggi si sono svegliata presto. – Obudziłam się dziś wcześniej. *Si sono lavata tutta – Umyłam się cała.*

Pozycja polskiego *się* i włoskiego *si* jest odmienna, co może generować różnego typu błędy interferencyjne (w obydwu kierunkach). Polskie słowo *się* nie występuje w pozycji inicjalnej wypowiedzenia, która to pozycja jest naturalna dla włoskiego *si*, np. **Się nazywa Kowalski – Si chiama Kowalski; *Się umyła wczoraj – Si è lavata ieri.* Dopuszczalne w języku polskim konstrukcje typu *się zarabia, się ma* nie są mówieniem „na poważnie” (Bogusławski 2009: 18 i nast.). Możliwa jest pozycja finalna polskiego *się* (włoskie *si*, a także *mi, ti, ci, vi* w formach osobowo-liczbowych czasownika w pozycji finalnej nie występuje).

Jak pisze Maciej Grochowski (Grochowski 2019: 104):

dyskusja nad pozycją finalną *się* prowadzi do ogólnego wniosku, że nie ma gramatycznej reguły szyku ograniczającej możliwość użycia tego ciągu na końcu wypowiedzenia. Nie jest wykluczone, że mówiący w wyniku porównania danego wypowiedzenia z *się* na końcu z równoznacznym z nim wypowiedzeniem z *się* użytym wewnątrz uzna to drugie za lepsze. Zrobi to jednak na podstawie swoich indywidualnych preferencji pragmatycznych (zapewne stylistycznych), a nie reguł gramatyki języka polskiego.

Pozycja włoskich zaimków zwrotnych, w tym *si*, w konstrukcjach z czasownikami modalnymi może się stać kolejnym źródłem problemów dla polskich uczniów. Elementy te muszą obligatoryjnie wystąpić przed czasownikiem modalnym (w antepozycji, nigdy nie pomiędzy czasownikiem modalnym a czasownikiem w bezokoliczniku). Polski zaimek klityczny *się* może się pojawić zarówno w antepozycji, jak i postpozycji wobec czasownika. Występując w postpozycji wobec czasownika, zaimek *się* musi być z nim stychny linearnie (ograniczenie takie nie dotyczy występowania zaimka *się* przed czasownikiem), np.

*Ti devi lavare i denti. vs. *Devi ti lavare i denti. (Musisz umyć zęby); Mi voglio incontrare con te vs. *Voglio mi incontrare con te. (Chcę spotkać się z tobą. / Chcę się z tobą spotkać. / *Się chcę z tobą spotkać¹⁰. / Ja się chcę z tobą spotkać).*

Różnice w zakresie pozycji włoskiego zaimka zwrotnego *si* i polskiego zaimka zwrotnego *się* dość często są źródłem błędów interferencyjnych Włochów uczących się języka polskiego.

¹⁰ Nieakceptowalność wypowiedzenia to konsekwencja wspomnianej blokady dla inicjalnej pozycji *się* w zdaniu.

Już sam brak odpowiedniości między czasownikami zwrotnymi w języku polskim, a czasownikami zwrotnymi w języku włoskim prowadzi do niepoprawnych kalek w obu językach. Czasowniki będące czasownikami zwrotnymi w J1, nie muszą być bowiem takimi w J2, np. *uczyć się czegoś* – *imparare qualcosa*, *klócić się* – *litigare*, *zасыpiać* – *addormentarsi*, *wstawać* – *alzarsi*. Użycie zwrotne włoskich czasowników pod wpływem ich polskich odpowiedników jest bardzo częstym błędem wśród polskich uczniów, np. **La lezione si è finita* / *La lezione è finita* / *Lekcja się skończyła*; **Lucia si è cambiata molto ultimamente* / *Lucia è cambiata molto ultimamente* / *Lucia bardzo się ostatnio zmieniła*.

Warto również zwrócić uwagę na kolejną różnicę będącą źródłem licznych interferencji. W języku włoskim możliwe jest tworzenie formy nieosobowej od każdego czasownika (zarówno przechodniego, jak i nieprzechodniego) przez dodanie cząstki *si*, podczas gdy w języku polskim formy nieosobowe nie muszą zawierać *się*, np. *Można wyjść?* – *Si può uscire?* / *W Polsce można dobrze zjeść.* – *In Polonia si mangia bene.* / *Który przedrostek należy dodać do tego czasownika?* – *Quale prefisso si deve aggiungere a questo verbo?* Polskie konstrukcje nieosobowe z *się* mogą być odpowiednikami tłumaczeniowymi niektórych konstrukcji włoskich z *si*. Wielość możliwych odpowiedników tłumaczeniowych włoskiej konstrukcji z *si* może rodzić błędy interferencyjne. W języku polskim taka konstrukcja może być reprezentowana przez czasownik nieosobowy lub konstrukcje nieosobowe z *się*.

Koniugacja czasowników stanowi kolejne wyzwanie w nauce języków polskiego i włoskiego. Dla uczących się języka polskiego Włochów ogromną trudność sprawia zagadnienie aspektu. Problemy może rodzić zarówno generowanie samych form aspektowych (sufiksalnych /*zapisać* – *zapisywać*/ i prefiksalnych /*pisać* – *napisać*/), jak również ustalenie par aspektowych dla czasowników mających ten sam temat, np. *SZYĆ* → *doszyć*, *odszyć*, *naszyć*, *przeszyć*, *przyszyć*, *rozszyc*, *uszyć*, *wszyć*, *wyszyć*; *ROBIĆ* → *zrobić*, *dorobić*, *nadrobić*, *przerobić*, *odrobić*, *wyrobić*, *podrobić*. Stwierdzenie, który z czasowników dokonanych przyrostkowych odpowiadający czasownikowi niedokonanemu bezprzyrostkowemu wnosi różnicę czysto aspektową (tworząc z nim parę aspektową), a które czasowniki stanowią odrębne leksemy modyfikujące znaczenie czasownika niedokonanego bezprzyrostkowego, to dla uczących się polskiego duży problem. Dzieje się tak między innymi dlatego, że prefiksy czasownikowe mają różnorodne znaczenia, nie tylko aspektowe. Jak podaje Marek Łaziński (Łaziński 2020: 19–20), za polskie przedrostki czysto aspektowe należy uznać:

- na-: *pisać* – *napisać*
- o-: *golić* – *ogolić*
- (ob-: *mierznać* – *obmierzać*)*¹¹

¹¹ W nawiasach zapisano przedrostki rzadkie, które są ograniczone do kilku par.

(od-: restaurować – odrestaurować)
 po-: smarować – posmarować
 pod-: żyrować – podżyrować
 prze-: czytać – przeczytać
 (roz-: parcelować – rozparcelować)
 u-: szyć – uszyć
 (w-: szamać – wszamać)
 (wz-: bogacić się – wzbogacić się)
 wy-: pić – wypić
 z-/ze-/s-/ś-: robić – zrobić, tworzyć – stworzyć
 za-: głosować – zgłosować

W języku włoskim aspekt jest wyrażany w formach czasów gramatycznych. Czas *imperfetto* niesie informację o aspekcie niedokonanym (choć może również wyrażać regularne powtarzanie się czynności, trwanie czynności lub stanu w przeszłości), np. *Maria leggeva il libro quando ha chiamato Roberto*. – *Maria czytała książkę, gdy zadzwonił Robert*. Czas *passato prossimo* to czas przeszły dokonany, np. *Pietro ha finito di lavorare alle 17.00*. – *Piotr skończył pracę o piątej po południu*. Nie ma jednak prostej odpowiedniości między tym, co w języku polskim jest wyrażane za pomocą formy dokonanej lub niedokonanej czasownika w czasie przeszłym, a użyciem czasu *passato prossimo* lub *imperfetto* w języku włoskim. Fakt ten jest źródłem wielu błędów popełnianych zarówno przez Polaków uczących się języka włoskiego, jak i Włochów uczących się języka polskiego. Najwięcej problemów mogą sprawiać czasowniki, które nie tworzą w języku polskim opozycji aspektowych, a w języku włoskim ich ekwiwalenty semantyczne mogą być użyte zarówno w czasie *imperfetto*, jak i *passato prossimo*, np. *mieć, potrafić (avere, saper fare qualcosa)*: *Kiedy miałem 7 lat, poznałem mojego najlepszego przyjaciela. (Quando avevo 7 anni, ho incontrato il mio miglior amico – aspekt niedokonany) Nie miałem zbyt wiele szczęścia w ostatnich latach. (Non ho avuto molta fortuna negli ultimi anni – aspekt dokonany)*.

Celem artykułu było nakreślenie niektórych problemów gramatycznych, które mogą napotkać uczący się języka polskiego Włosi, a także Polacy uczący się języka włoskiego. Trudności te prowadzą do powstawania różnego typu błędów językowych, w tym błędów interferencyjnych. Nie ma jednego sprawdzonego remedium na zjawisko interferencji. Sposobem jej przeciwdziałania, jak wskazuje Izabela Nowak (Nowak 2015: 75), mogą być działania dydaktyczne doprowadzające do tzw. akomodacji, która jest:

operacją polegającą na tworzeniu nowego schematu bądź modyfikacji już istniejącego. Zachodzi w sytuacji, w której docierająca nowa informacja nie pasuje do utrwalonego uprzednio wzorca. Zadaniem metodycznym [...] jest więc hamowanie wpływu myślenia ojczystego i stymulowanie akomodacji. W efekcie tego procesu uczeń wykształca dwie reprezentacje

umysłowo-wyobrażeniowe, które odpowiadają dwu realizacjom językowym (ojczystej i obcojęzycznej).

Tego typu działania muszą czerpać z podejścia kontrastywnego w nauczaniu języków obcych. Metoda ta bowiem z jednej strony przez wykorzystywanie transferu pozytywnego, z drugiej – przez konfrontatywną analizę błędów językowych pozwala przewidzieć możliwe interferencje i zintensyfikować działania je eliminujące.

Bibliografia

- Bogusławski A. (2009), *Myśli o gwiazdce i o regule*, Warszawa.
- Balboni P. (2014), *Didattica dell'italiano come lingua seconda e straniera*, Torino.
- Dulay H., Burt M., Krashen S. (1982), *Language two*, New York.
- Gębał P. (2014), *Glottodydaktyka porównawcza jako nowa subdyscyplina glottodydaktyki*, „Lingwistyka Stosowana”, nr 10.
- Gębka-Wolak M. (1997), *O szyku składników grupy nominalnej*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici, Filologia Polska XLVIII, Nauki Humanistyczno-Społeczne”, Toruń, 1997, z. 313.
- Gębka-Wolak M. (2010), *Problematyka szyku wyrazów w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, w: *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Toruń.
- Grochowski M. (2011), *Szyk na tle systemu i normy. Casus: pozycja linearna partykuł spajających*, w: *Polskie dźwięki, polskie słowa, polska gramatyka (system – teksty – norma – kodyfikacja)*, red. B. Pędzich, D. Zdunkiewicz-Jedynak, Warszawa.
- Grochowski M. (2019), *Szyk słowa się. Zalecenia normatywne a uwarunkowania systemowe*, „Prace Filologiczne”, t. LXXIII.
- Grochowski M. (2023), *Szyk jednostek funkcyjnych we współczesnym języku polskim*, Kraków.
- Kaczmarek S. (1988), *Wstęp do bilingwalnego ujęcia nauki języka obcego*, Warszawa.
- Kaźmierczak I., (2004) *Rola języka ojczystego w nauczaniu gramatyki języka obcego. Na przykładzie włoskiego rodzajnika*, w: *Maestro e amico: miscellanea in onore di Stanisław Widlak = Mistrz i przyjaciel : studia dedykowane Stanisławowi Widlakowi*, Kraków.
- Kowalczak-Franiuk K. (2018), *Bilingwizm polsko-włoski i tożsamość kulturowa emigracji okolicznościowej we Włoszech*, Kraków.
- Laskowski R. (1998), *Kategorie morfologiczne języka polskiego – charakterystyka funkcjonalna*, w: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*, red. R. Grzegorzczakowa, R. Laskowski, H. Wrobel, wyd. 2., Warszawa.

- Lipińska E. (2003a), *Język ojczysty, język obcy, język drugi. Wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków.
- Lipińska E. (2003b), *Z polskim na ty*, Kraków.
- Lipińska E. (2010), *Z ziemi włoskiej do Polski. Manuale di grammatica polacca per Italiani*, traduzione e adattamento M. Coleschi, Kraków.
- Łaziński M. (2020), *Wykłady o aspekcie polskiego czasownika*, Warszawa 2020.
- Magajewska M. (2010), *La funzione dell'aggettivo qualificativo nelle lingue polacca e italiana analisi confrontativa*, „Acta Universitatis Łodziensis Folia Linguistica”, nr 45.
- Mędak S. (2011), *Słownik odmiany rzeczowników polskich*, Kraków.
- Nowak I. (2015), *Transfer w kontekście dydaktyki językowej doby postkomunikacyjnej*, „Lin-gwistyka Stosowana”, nr 12.
- Pfeiffer W. (2001), *Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki*, Poznań.
- Putka I. (2013), *Język polski we Włoszech i w północno-wschodnich regionach Francji*, „Poradnik Językowy”, z. 8.
- Sharwood Smith M. (1988), *Notions and functions in a Contrastive Pedagogical Grammar*, w: *Grammar and Second Language Teaching. A book of readings*, red. W. Rutherford, M. Sharwood Smith, New York.
- Suszarka, Matthew S., Haspelmath, Martin (2013), *The World Atlas of Language Structures Online*, wyd. 2, <https://wals.info>.
- Szuprzyczyńska M. (1980), *Opis składniowy polskiego przymiotnika*, Toruń.

Streszczenie

Analiza porównawcza wybranych problemów gramatycznych w nauczaniu języka polskiego Włochów i języka włoskiego Polaków

Artykuł dotyczy zagadnień gramatycznych w ujęciu glottodydaktycznym. Przedmiotem rozważań uczyniono takie wybrane elementy systemów gramatycznych języków polskiego i włoskiego, które ze względu na swoją odrębność mogą powodować interferencje utrudniające naukę tych języków jako obcych, w procesie dydaktycznym wymagają więc szczególnej uwagi. Artykuł dostarcza materiału językowego dotyczącego możliwych miejsc interferencji pary języków, które niezbyt często podlegają analizie konfrontatywnej. Artykuł może się stać pomocą dla nauczycieli w rozumieniu trudności występujących u uczących się omawianych języków.

Słowa kluczowe: glottodydaktyka, analiza konfrontatywna, język włoski, język polski, interferencja

Summary

A comparative analysis of selected grammatical problems in the teaching of Polish to Italians and Italian to Poles

The article deals with grammatical issues in a glottodidactic perspective. The subject of consideration is such selected elements of the grammatical systems of the Polish and Italian languages, which, due to their distinctiveness, may cause interference hindering the learning of these languages as foreigners, and therefore require special attention in the didactic process. The article provides linguistic material on possible places of interference of the language pair, which are not often subjected to confrontational analysis. The article may become an aid to teachers in understanding the difficulties encountered by learners of the languages in question.

Keywords: glottodidactics, confrontative analysis, Italian, Polish, interference